

Anekdote o Lemberžanih in vpliv ljudskega izročila na Butalce Frana Milčinskega

Katarina Šrampf

This article investigates correlations between Fran Milčinski's Butalci and humorous Slovenian folk narratives about Lemberg. A small market town, called Lemberg, is famous for being the centre of numerous jokes and humorous stories. Slovenian writer Milčinski's popular stories about the people of the fictional town of Butale are regarded as a literary work, and have become part of the nation's narrative repertoire. Nevertheless, as their comparison with the Slovenian and foreign narrative tradition demonstrates, almost all the stories in the book are based on popular, internationally known humorous folk tales about "numskulls".

Keywords: folk narratives, folklore, humorous stories, Butalci, Fran Milčinski, Lemberg, Slovenia

Vpliv ljudskega pripovednega izročila na prozna avtorska dela je mogoče opaziti že v samih začetkih tovrstnega ustvarjanja. Podobnosti med ljudsko pripovedjo in proznim literarnim delom so »večje, kot se običajno domneva,« je ugotavljal med drugimi že Bruce Rosenberg v knjigi *Folklore and literature : rival siblings* (Rosenberg 1991: 12). To povezavo lahko zasledimo tudi med šaljivimi zgodbami o Butalcih Frana Milčinskega in zgodbami iz ljudskega izročila, kot so npr. prigode Lemberžanov.

Šaljive zgodbe

Šaljive zgodbe¹ (tudi smešnice, šaljivke, zabavljice, šale, anekdote) so pripovedi, ki na humoren in satiričen način podajajo vsebine za zabavo poslušalcev. Milko Matičetov je šaljive zgodbe opredelil kot posebno vrsto zgodb, »kjer je glavni ali celo edini element smešno, šaljivo« (Matičetov 1956a: 121), njihova funkcija pa je kratkočasenje oz. zabavanje poslušalcev (Matičetov 1956a: 121). Z besedno zvezo šaljiva zgodba pa se označuje tudi ena izmed oblik humoristične književnosti, v katero spadajo tudi Butalci (Hladnik 1999: 6).

Veliko število šaljivih zgodb je v ljudskem izročilu vezanih na točno določen kraj. Najbolj znani kraji v Sloveniji, o katerih se pripovedujejo šaljive pripovedi, so Lemberg,

¹ Za to obliko ljudske proze obstaja veliko poimenovanj in opredelitev. Šaljiva zgodba je v tuji literaturi označena kot *fabulat*, anekdota ali *schwank*. *Fabulat* je oznaka, ki jo je uvedel C. W. Sydow in označuje »migracijske povedke, ki ne odražajo osebne izkušnje, ampak se pripovedujejo izključno za zabavo« (Elis 1997: 274), v nemški literaturi pa Schwank označuje zgodbo s šaljivo vsebino (Bausinger 2007: 318).

Ribnica in Veržej, vendar sorodne zgodbe najdemo tudi drugod po Sloveniji (npr. Dobličje v Beli krajini, Višnja gora pri Ljubljani, Zapudje pri Dragatušu, Marenberg – danes Radlje ob Dravi).

Lahko bi rekli, da ima vsaka država svoje norce, o katerih se pripovedujejo različne šaljive zgodbe. Tako sta verjetno najbolj znana kraja, v katerih naj bi živel bedaki ali norci, grško mesto Abdera in nemško mesto Schilda. Leta 1597 je bila izdana knjiga z naslovom *Das Lalebuch*². Tarča posmeha so bili prebivalci izmišljenega kraja Laleburg, ki naj bi se nahajal za Kalecutom, v kraljestvu Utopija (Trümpy 1983: 88). Eno leto pozneje (1598) pa je bila izdana knjiga z naslovom »*Die Schiltbürger*»³ (ta je pozneje doživela še veliko izdaj), v kateri so bile objavljene iste zgodbe kot v knjigi *Das Lalebuch* s to različico, da so bile zgodbe umeščene v resnični kraj, in sicer saško mesto Schilda (Trümpy 1983: 88). Teorij o morebitnem avtorju in njegovem motivu za objavo zgodbe je veliko (glej Wunderlich 1983). Predvidevamo pa lahko, glede na to da je bilo slovensko ozemlje v veliki meri povezano z nemškim kulturnim in jezikovnim prostorom, da zgodbe o prebivalcih mesta Schilda pri nas niso bile neznane. Nekatero zgodbo in motive sicer povezane s Schildburgerji, prebivalci Schilde, lahko najdemo tudi v šaljivih zgodbah o prebivalcih različnih slovenskih krajev. Enako lahko rečemo za zgodbe o Abderitih, prebivalcih antičnega grškega mesta Abdera. Motiv tepeža oslove sence, znanega v zgodbah o Abderi in njenih prebivalcih, je v literaturo prenesel Josip Jurčič v delu *Kozlovska sodba v Višnji gori* (Jurčič 1884: 263–277).

Tudi Slovenci smo konec 19. stoletja in v začetku 20. stoletja dobili izdaje številnih šaljivih zgodb. Leta 1866 so bile v slovenski jezik prevedene zgodbe o Pavlihi, objavljene so bile v knjigi *Nemški Pavliha v slovénski obléki : bukve polne smešnih povest za kratek čas : poslovenjene*⁴. Leta 1884 je bila nato izdana knjiga z naslovom *Šaljivi Slovenec: zbirka najboljših kratkočasnic iz vseh stanov* (Brezovnik 1884). Knjiga je do leta 1923 doživela štiri dopolnitve in predelave prve izdaje. Zgodbe o Marburžanih iz Marenberga, današnjih Radelj ob Dravi (Golec 1997: 17), so bile v knjižni obliki izdane v knjigi *Šaljivec iz Podravja* (Pivko 1910), pred tem jih je Janko Osojnik/Ljudevit Pivko objavljaval v humorističnem časopisu *Jež*⁵. Kasneje so bile objavljene še zgodbe o Veržejcih ter Lemberžanih. Edini avtor, ki se je v Sloveniji ukvarjal z raziskovanjem šaljivih zgodb, je bil Niko Kuret. Leta 1954 je objavil knjižico z naslovom *Šaljive zgodbe o Lemberžanih*. To je bila prva in tudi zadnja raziskava, ki se je ukvarjala s šaljivimi zgodbami v slovenskem pripovednem izročilu.

Lemberžani

Tudi Slovenci imamo svojo Abdero in Schildo, in sicer kraj z imenom Lemberg. Trg Lemberg na Štajerskem, z uradnim imenom Lemberg pri Šmarju pri Jelšah, je na-

² Originalno izdajo je mogoče videti v Avstrijski državni knjižnici na Dunaju (Wunderlich 1983: 4), sicer pa je leta 1982 ponovno izdana verzija knjige *Das Lalebuch* iz leta 1597 pod uredništvom Wernerja Wunderlicha (Wunderlich 1982).

³ Originalno izdajo je mogoče najti v Mestni in univerzitetni knjižnici Hamburg (Wunderlich 1983: 4). Leta 1975 pa je bila v zbirki *Deutsche Volksbücher in Faksimiledrucken* ponovno izdana verzija iz leta 1598 (Schmitz 1975).

⁴ *Nemški Pavliha v slovénski obléki : bukve polne smešnih povest za kratek čas : poslovenjene*. Ljubljana : J. Giontini, 1866.

⁵ *Jež: polmesečnik za šalo in satiro*. Izhajal od leta 1902 do leta 1909.

selje, ki je imelo leta 2002 ob popisu 136 prebivalcev (Popis 2002). Leži v ozki dolini ob cesti, ki je bila včasih glavna prometnica skozi te kraje. Naselbina je dobila trške pravice leta 1244, s tem pa tudi sodne pravice in svoj grb (Krajevni leksikon 1937: 1139).

Trg je bil v dobi turških napadov pomembna obrambna točka. Po ljudskem izročilu naj bi ga obdajalo sedem gradov oz. utrdb, vendar ni mogoče najti ruševin ali drugih materialnih ostankov, ki bi pričali o obstoju vseh gradov. Naselje Lemberg se je razvil pod istoimenskim gradom, njegova prva omemba je datirana v leto 1228. Grad je bil v svoji zgodovini dvakrat popolnoma porušen, prvič v letih 1437–38, med boji Celjanov s Habsburžani, drugič pa leta 1469 ob prehodu Turkov skozi te kraje (Krajevni leksikon 1937: 1140).

V trgu sta bili precej razviti tudi trgovina in obrt. Tako je bilo v trgu precej gostiln, mesarij in trgovin ter obrtnih delavnic žebjarjev, steklarjev, glavnikarjev, lončarjev in usnarjev. Slednji so bili organizirani v ceh, katerega patron je bil sv. Miklavž. Domneva se, da so v čast cehovskemu patronu usnarji dali sezidati celo cerkev, ki danes stoji v trgu (Krajevni leksikon 1937: 1140).

Sejmi so bili poleg obrti in trgovine glavni vir trških dohodkov. Kraj je imel pravico do tedenskega tržnega dne, ki je bil vsak četrtek, ter do šestih letnih sejmov in dveh prošenj: na dan sv. Pankracija in sv. Ulrika. Na bogastvo trga kaže tudi podatek, da občina Šmarje pri Jelšah, v katero spada Lemberg, do 1924 ni pobirala nikakršnih občinskih prispevkov, temveč je vse potrebe krila z dohodki sejmov. »Iz zavisti so zato nastale med okoličani številne šale in zbadljivke na račun tržanov.« (Krajevni leksikon 1937: 1140). Vendar Lemberg ni razvil več kot tržno ulico. Svoj višek je dosegel v 18. stoletju. »V prvi polovici 19. stoletja je začel propadati zaradi prenosa župnije na Sladko Goro in premestitve ceste skozi Pečico in Podplat.« (Lemberg 2012).

Niko Kuret je v svoji knjižici z naslovom *Šaljive zgodbe o Lemberžanih* leta 1954 zapisal tole razlago o nastanku šaljivih zgodb o Lemberžanih: »Nič ni čudnega, če je (trg, op. a.) vzbujal ne le zavist, ampak tudi upravičeno jezo okoliških kmetov. Zabavljice, ki so si jih izmislili ali jih prikrojili na njegov rovaš, torej niso samo znamenje dovtipnosti našega kmečkega ljudstva, ampak predvsem onemogla oblika maščevanja« (Kuret 1954: 24).

V malih mestih in trgih »se je zaredilo kratkovidno, zložno, malenkostno-sebično malomestno življenje. Malomeščani in tržani, brez vsakega širšega obzorja, so hoteli dobro živeti in hitro obogateti brez velikega napora in tveganja. Zato so skušali doseči razne predprave, ki so jih nato prav ozkosrčno izrabljali za svoje dobičkarije. Zlasti so izkoriščali kmete na deželi« (Kovačič po Kuret 1954: 24). Nič drugače naj ne bi bilo tudi v Lembergu. Najmanj 300 let⁶ so tržani bogato služili na račun sejmov, saj niso smeli okoliški kmetje ničesar kupiti ali prodati zunaj trga. Kljub izgradnji železnice leta 1904, ki je odrezala trg od glavne prometne žile, je Lemberg obdržal finančno neodvisnost še vsaj do leta 1924, ko je kraj sam kril vse stroške. Kot pišejo nekateri avtorji, naj bi bilo blagostanje v trgu zelo veliko, tržani pa zato domišljavi in naduti. Pravijo, da naj bi se celo poročali med seboj, kar naj bi pripeljalo do tega, da so imeli »pri vsaki hiši kakega bebca« (Kuret 1954: 24). Ozkogledost prebivalcev Lemberga, udobno življenje in genet-

⁶ Prvi podatki o tedenskih sejmi naj bi bili iz 16. stoletja. Tedenski sejmi v Lembergu pa naj bi se ukinili konec 18. stoletja, vendar je bilo število sejmov, ki so se zvrstili čez leto, vse do obdobja med obema vojnama še vedno precejšnje (Kuret 1954: 24).

ske bolezni, ki bi bile posledice porok med bližnjimi sorodniki, bi lahko bil vzrok, da so sosedje začeli na Lemberg gledati, kot na mesto bedakov.

Niko Kuret je videl vzrok za nastanek teh zgodb v zavisti in jezi ljudi, ki so bili podložni Lemberškemu gospostvu. Zapisal je: »Nič ni čudenga, če je (trg - op. p.) vzbujal ne le zavist, ampak tudi upravičeno jezo okoliških kmetov. Zabavljice, ki so si jih izmislili ali jih prikrojili na njegov rovaš, torej niso samo znamenje dovtipnosti našega kmečkega ljudstva, ampak predvsem onemogla oblika maščevanja« (Kuret 1954: 24). Pavel Strmšek, učitelj, ki je raziskoval zgodovino kraja, je na to temo zapisal: »Sosedje niso mogli odvzeti Lemberžanom njihovih pravic niti njihovih dohodkov, zato so se pa tolašili s tem, da so jih smešili in žalili« (Strmšek 1937: 21).

Dober finančni, gospodarski in družbeni položaj prebivalcev trgov in mest je bil torej očitno vzrok za zavist manj premožnih okoliških prebivalcev, ki so si nato na račun bogatih sosedov izmislili hudomušno zgodbo ali pesem. Najbolj znana in razširjena zgodba o dogodivščinah Lemberžanov je ta, kako so bika v zvonik vlekli (ATU 1210), variante so znane skoraj po vsej Evropi, od Portugalske, Španije, Nemčije (Schildbürger), Češke, Slovaške, Rusije in na Madžarskem (Uther 2004: 75–76). Ta in podobne zgodbe so znane v širši okolici kraja.

Kako so Lemberžani bika v zvonik vlekli

Nekega dne so Lemberžani opazili, da jim trava raste v žlebu pod zvonikovo streho. To jim nikakor ni bilo všeč. Ali kako priti do trave in kako jo spraviti v kraj? Pokositi se ne da, pustiti je pa tudi ne kaže.

Najpametnejši med njimi se domisli, da bi jo bilo najbolje popasti. Tako bi bila vsaj nekemu v prid. Ali kdo naj jo popase?

Odločili so se za občinskega bika. Temu so vsi brez ugovaranja privoščili slastno pašo.

Brez pomišljanja so se lotili priprav.

Najprej so trden tram porinili skozi cerkveno streho, na koncu trama pritrdili škripce in skozenj spustili močno vrv. Na koncu vrvi so naredili zanko, zanko pa nataknili biku za vrat. Krepke pesti so zgrabile za drugi konec vrvi in ga začele vleči.

Bik je bil težak, kaj ne bo, saj je bil krepke pasme in dobre reje. Počasi, počasi, z glasnimi vzkliki so vlekli Lemberžani težko žival k višku.

Bik je hudi bolečini kmalu začel rjuti in debelo gledati, ker mu je začela sapa pohajati.

»Glejte ga, glejte kako se veseli mastne paše!« so vpili Lemberžani.

Ko so privlekli bika do škripca, ga je vrv že toliko davila, da je pomolil jezik iz gobca. Zdaj šele so zagnali Lemberžani vesel krik!

»Jo že voha, travo! Glejte, že jezik steza po njej!«

Bik je bil tik ob žlebu. Samo šavsnil bi. Toda ni se več ganil.

Lemberžani so mu začeli prijazno prigovarjati. Zaman. Trmasto je iztegnil noge in se dokončno umiril.

Tedaj je eden izmed Lemberžanov zlezal v line, da bi bika od blizu pogledal. Dregal ga je in dregal, nazadnje se mu je pa zazdelo, da je bik poginil.

Lemberžani so bika počasi spustili spet na tla. Priznati so si morali, da so ga zadavili. Odtistihmal so pustili travo v žlebu, da je rasla, kakor jo je bila volja.

(Kuret 1954: 8)

Prva znana omemba Lemberga kot kraja, kjer prebivajo norci, bedaki, sega v leto 1858, ko je bila v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* objavljena novička z naslovom Slovenske humoreske, v kateri je bilo na kratko orisano dogajanje na poroki v kraju Vrbovec (Verbovec)⁷, na koncu članka pa: »Z Bogom, dragi moji Verbovčani, bratje Ribničani in Lemberžani! Hej brata Ribničani in Lemberžani: ali ne bi tudi vidva kakošne povedala o svojih rojakih?« (Vicko 1858: 142). Po zapisu sodeč so bile že takrat znane šaljive zgodbe o Lemberžanih in Ribničanih. Podobne pripise različnim člankom lahko sledimo skozi celotno drugo polovico 19. stoletja.

Leta 1859 se je v istem časopisu pojavila opomba, ki je del članka, ki ne govori o šaljivih zgodbah.

Kdor nima doktorskega klobuka, in kdor ni člen dunajske in berlinske akademije, ne čepi v rezidencii, ali pa ne uči na visokih šolah, ta velja toliko, kolikor Lemberžan in Ribničan. (Vicko 1859: 93).

V članku o domačih hišnih imenih in priimkih na Konjiškem⁸ iz leta 1886 je omejen priimek Lemberžan s pripisom, da utegne biti ta priimek zasmehljiv (Napotnik 1886, 290).

Prva znana objava celotne zgodbe je iz leta 1884, ko je Josip Pajek v svoji knjigi *Črtice iz duševnega žitka štaj. Slovencev* objavil zgodbo, kako so Lemberžani vlekli bika v zvonik, da bi jim popasel travo (Pajek 1884: 245–246). Večja objava zgodb o Lemberžanih je bila v humorističnem časopisu Brus. Leta 1890 so bile v 19., 20., 21. in 22. številki objavljene naslednje zgodbe: *Kako so Lemberžani kašnato klobaso ustrelili* (ATU 1339), *Kako so se Lemberžani v lanu kopali* (ATU 1290 + 1287), *Kako so si Lemberžani magistrat delali* (ATU 1245), *Kako so Lemberžani cerkev nategnili* (ATU 1326), *Kako so Lemberžani svinjo preganjali* (ATU 1201), *Kako je Lemberžanom kobila valila* (ATU 1319), *Kako sta Lemberžana veverico lovila* (ATU 1227), *Kako so Lemberžani polhe lovili* (Ad. ATU 1250). Naslednja številčnejša objava Lemberških zgodb je bila leta 1892 v knjigi *Godčevski katekizem: ženitne ali svatbine navade in napitnice, smešnice in narodne zastavice*, v kateri je Dragotin Batiančič objavil pet leberskih šaljivih zgodb o tem, kako so Lemberžani širili cerkev, kako sta Lemberžana veverico lovila, kako so Lemberžani streljali na kašnato klobaso, kako so Lemberžani plavali v lanu ter kako je Lemberžanom kobila valila (Bastiančič 1892: 36–39).

Čeprav so se na račun Lemberžanov šalili bolj v prozni obliki, pa obstajata tudi šaljivi pesmi o prebivalcih Lemberga. V *Godčevskem katekizmu* (Bastiančič 1892) je bila zraven petih proznih zgodb objavljena tudi pesem⁹.

*Lemberžki rihtar na pragu sedi,
Si hlače obero, in tolče u..*

⁷ Žal ni pripisano, kje naj bi se ta kraj nahajal. Istoimenski kraj se nahaja na Hrvaškem, tudi v Sloveniji je nekaj krajev s tem imenom, vendar se nahajajo v južnem in osrednjem delu države, kjer ne poznajo opisanih ženitovanjskih šeg. Josip Pajek ima v knjigi *Črtice iz duševnega žitka Štajerskih Slovencev* dodan opis, iz katerega je mogoče sklepati, da je Vrbovec staro ime za Veržej (Pajek 1884: 246).

⁸ V to območje se uvrščajo kraji v okolici Slovenskih Konjic na slovenskem Štajerskem.

⁹ Pred pesmijo je opomba, ki se glasi: »Pripovedoval star Lemberžan. Zapisal Rok D. Gorski« (Bastiančič 1892: 36).

*Šribarja imajo iz bel'ga gradù.
Po cimri špencira in joče gladù.*

*Po trgu špencirata purgarja dva,
»Zok-ure« iz repe imata obá.*

*Godce pa imajo od štirih vetrov,
Na »probi« so se stepli od samga gladu.
(Bastiančič 1892: 36)*

V letu 2011 pa je bila na terenu posneta pesem o poroki v Lembergu, ki so jo zapele Ljudske pevke iz Sladke Gore¹⁰.

*V Lembergu je ohcet bla,
prav lušna in vesela vsa.
/Rihter¹¹ je starešina bil,
od pet do glave ves ušiv./¹²*

*Profirar¹³ bil je domačin,
čeravno starešnji to sin.
/Če očka bil je ves ušiv,
zakaj bi tudi sin ne bil./*

*Nevesta bla je ušikana,
od uš in bolh opikana.
/Zamazana kot dimnikar,
pozabla si je umiti stvar./*

*Tud kuharce imeli so,
prav lušne in nazbrihtane.¹⁴
/U vsakem štruklju grilov šest,
pa uši eno pest./*

*Imeli so zadost mesa,
mačkijega in pesjega.
/Konjske klobase kozji sir,
saj manjkalo jim ni nikjer./*

¹⁰ Pesem je bila posneta 28. 10. 2011 na Sladki Gori. Odpela jo je skupina Ljudskih pevk iz Sladke Gore. Posnela: Katarina Šrampf.

¹¹ Sodnik

¹² S poševnicama je označen del besedila, ki se pri petju ponovi.

¹³ Drug, priča

¹⁴ Mogoče je, da je beseda popačenka besed »narihtan oz. zrihtan«, kar pomeni urejen ali pa »zbrihtan« oz. priseben, mentalno prisoten.

Protagonisti v šaljivih zgodbah o Lemberžanih so posamezniki, ki utelešajo definicijo bedaka. Obnašanje teh oseb je absurdno, neprimerno, neumno, istočasno pa so njihova dejanja sprejeta kot komična in zabavna. Tako je v preteklosti oznaka Lemberžan veljala za osebo, ki ni šolana, ki nima velike družbene veljave ter dela neumnosti, bedarije ali pa je butasta, neumna. Stavek: *Si kot Lemberžan!* je bil v širši okolici Lemberga splošno znan izraz neodobravanja. V sodobnem času, so to vlogo prevzeli Butalci. Tako kot Lemberžani, Ribničani, Marburžani, Zapujci ali Veržejci¹⁵ tudi Butalci s svojimi dejanji predstavljajo popoln odklon od sprejetih in zelenih družbenih norm.

Butalci Frana Milčinskega

Danes so zgodbe o Lemberžanih, Ribničanih in ostalih norcih zamenjale zgodbe o Butalcih. Zgodbe o Butalcih, prebivalcih izmišljenega kraja z imenom Butale, in njihovih peripetijah je Fran Milčinski¹⁶ najprej objavljaval v različnih časopisih. Šele leta 1949, torej 17 let po smrti Frana Milčinskega je izšla zbirka šaljivih zgodb – humoresk pod naslovom *Butalci*. Zgodbe so skozi leta postale tako priljubljene, da so do danes že prešle v pripovedno izročilo. Celo Slovar slovenskega knjižnega jezika je med svoja gesla vključil besedo *butalec*, njen pomen pa označuje zelo neumnega človeka (Butalec 1997).

Milčinski je bil po poklicu pravnik in je dolga leta služboval kot sodnik. Snov za svoje pisanje naj bi jemal iz spominov, iz svojega dela na sodišču in iz družinskega in družabnega življenja (Koblar 2012). Literarni zgodovinarji pravijo, da je Milčinski v svojih literarnih delih pogosto smešil slovensko trško-malomeščansko okolje, da se je posmehoval napačni družinski vzgoji, uradništvu, političnim in kulturnim razmeram tistega časa (Koblar 2012, Šoštaršič 1994). Pri Butalcih je bila satira zelo izrazita, zgodbe naj bi bile »parodija na slovenski narod, na vse pozitivne in negativne lastnosti, kar jih premoremo, še posebej v času, ko javna kritika ni bila sprejemljiva« (Verovnik 2012).

Čeprav naj bi bile zgodbe o Butalcih povsem avtorske, pa je podrobnejša analiza zgodb in njihova primerjava s pripovednim izročilom, presenetljivo pokazala, da je Fran Milčinski kot predloge za svoje zgodbe, nedvomno uporabil šaljive zgodbe iz ljudskega izročila. Zelo velikemu številu zgodb iz knjige *Butalci* je mogoče določiti pripovedni tip po Aarne – Thompson – Uther klasifikacijskem sistemu (ATU)¹⁷, kar nedvomno kaže na povezavo zgodb o Butalcih s slovenskim oz. mednarodnim pripovednim izročilom. S to klasifikacijo je mogoče določiti tudi mednarodno razširjenost tipov in motivov različnih zgodb.

¹⁵ Omenjenih je le nekaj krajev oz. njihovih prebivalcev, o katerih obstajajo šaljive zgodbe, ki so objavljene. Krajev, o katerih krožijo šaljive zgodbe, je v Sloveniji še precej več.

¹⁶ Milčinski Fran, pravnik in humorist, rojen. 3. dec. 1867 v Ložu na Notranjskem., umrl 24. okt. 1932 v Ljubljani (Koblar 2012).

¹⁷ Pripovedni tipni indeks je razvil finski folklorist Antti Aarne leta 1910. Aarnejevo delo je nadgradil ameriški folklorist Stith Thompson, leta 2004 pa še Hans-Jörg Uther, ki je izdal delo z naslovom *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography* (Uther 2004).

¹⁸ S to oznako so označene zgodbe, ki se pojavljajo tudi v povezavi z Lemberžani.

	Naslov zgodbe iz Butalcev	ATU številka	Lemberžani* ¹⁸
1	Butale in Butalci – Županska uš	ATU 1268	L*
2	Turki v Butalah		
3	Butalci gredo po sol	ATU 1284	
4	V Butalah sejejo sol	ATU 1200	Ad. L*
5	Butalski jež	ATU 1960	
6	Kobilja jajca	ATU 1319	L*
7	Kako so Butalci širili cerkev	ATU 1326	L*
8	Dve poletji in ena zima		
9	Kriva vera v Butalah		
10	Novi pridigar	Ad. ATU 1825	
11	Kako je krivi veri v Butalah odklenkalo	ATU 1572* + 1829	L*
12	O tepanjskih mrličih	Ad. ATU 1676	
13	O Butalcu v smreki in o mački, ki ni marala pipca	Ad. ATU 1240	L*
14	Kašo pihal		
15	Butalski zajec	Ad. ATU 1310A	
16	O županu, pastirju in ovcah	Ad. ATU 1287	
17	Butalski policaj in Cefizelj	Ad. ATU 1526	
18	Razbojnik Cefizelj in občinska blagajna	Ad. ATU 1525Z	
19	Semenj v Butalah		
20	Zgodba o veverici	ATU 1227	L*
21	Zaljubljena zgodba županovega sina		
22	Še ena z butalskega semnja	ATU 1693	
23	Historija o posebnem blagru		
24	Kako so si Butalci omislili pamet		
25	O županovi suknji		
26	Butalski župan gre za botra		
27	Kako so Butalci peljali vino	ATU 1275 + L* 7 ¹⁹	L*
28	Županova hči vre mleko	ATU 1328	
29	Butalski medved	ATU 1312	
30	O dedcu, babi in svinji, o Cefizlju in policaju	ATU 1341	
31	Skušnja v koruzi		
32	Butalski kovač		
33	Butalski gasilci	ATU 1335*	L*
34	Kako sta se skušala Butalec in Tepanjčan	ATU 1346A*	
35	Butalski grb		

Kot prikazuje razpredelnica, je mogoče dvaindvajsetim zgodbam o Butalcih od petintridesetih, določiti ATU tipno številko, kar je precejšnje število za delo, ki naj bi bilo avtorsko. Od petintridesetih zgodb o Butalcih se jih devet motivno ujema tudi z zgodbami o Lemberžanih.

Večina zgodb o Butalcih vsebuje mednarodno znan motiv. Nekateri od teh motivov so bili vsekakor znani tudi na slovenskem ozemlju, kar nakazujejo tudi zgodbe o Lemberžanih. Žal ni znano, ali je Milčinski uporabil ravno leंबरške šaljive zgodbe ali druge zgodbe iz slovenskega ljudskega pripovednega izročila ali je snov črpal iz mednarodno znanih zgodb o grški Abderi ali nemških Schildi ali iz del Hansa Sachsa ali druge starejše šaljive literature. Morda pa je zgodbe slišal v družini, saj je bil oče češkega rodu (Koblar 2012). Tako kot Slovenci imajo namreč tudi Čehi svoja mesta norcev. Vsekakor se je navdihoval tudi iz ljudskih pripovedi, saj je znano, da si je dopisoval s Francem Kramarjem, ki je pošiljal Karlu Štreklju ljudske pravljice, povedke in pesmi in je med drugim zbral tudi veliko šaljivih zgodb z Iga in okolice (Kropej 2005).

Glede na to, da je tako velikemu številu zgodb o Butalcih mogoče določiti ATU številko, je mogoče z veliko gotovostjo trditi, da je Milčinski imel predlogo ali morda celo več predlog, iz katerih je črpal ideje za svoje zgodbe. Žal pa ni znano, iz katerih virov je črpal gradivo.

Večina zgodb podobnih tistim o *Butalcih*, je bila objavljena po smrti Frana Milčinskega, vendar ni znano, ali so bile druge podobne zgodbe z obravnavanimi motivi objavljene že pred letom 1932 v časopisih in revijah. Morda pa je Fran Milčinski celo poznal dela Alberta Wesselskega, ki je med drugim leta 1911 objavil knjigo šaljivih zgodb z naslovom *Der Hodscha Nasreddin* in nato še leta 1914 *Das lachende Buch*.

Spodaj dodana tabela²⁰ kaže razširjenost posameznih motivov in pojavljanje v okoljih, iz katerih bi Milčinski lahko uporabil vir.

	Slovenija	Češka	Slovaška	Poljska	Nemčija	Avstrija	Judovske zgodbe	Albert Wesselski
ATU 1200	X		X				X	X
ATU 1227	X			X		X		
Ad. ATU 1240	X	X					X	X
ATU 1268			X	X	X	X	X	X
ATU 1275 + lem. Št. 7	X			X				
ATU 1284		X	X		X			X
Ad. ATU 1287	X	X	X	X	X	X	X	X
Ad. ATU 1310A			X					
ATU 1312					X			
ATU 1319	X	X	X	X			X	X

¹⁹ Gre za zgodbo z naslovom **Kako so Lemberžani v Trst vozili**. V knjižici Nika Kureta *Šaljive zgodbe o Lemberžanih*, je objavljena pod številko 7 (Kuret 1954: 11).

²⁰ Tabela je bila narejena na podlagi podatkov, zbranih v knjigi z naslovom *The types of international folktales: a classification and bibliography, based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson* (Uther 2004).

ATU 1326	X	X	X	X		X	X	
ATU 1328							X	
ATU 1335*	X							X
ATU 1341		X						X
ATU 1346A*				X	X	X		X
Ad.ATU 1525Z		X		X			X	
Ad.ATU 1526			X	X	X			
ATU 1572*				X	X		X	
Ad.ATU 1676				X	X		X	
ATU 1693			X				X	
Ad.ATU 1825			X	X	X			
ATU 1829	X		X	X	X	X		
ATU 1960		X			X		X	
Skupaj	9	8	11	13	11	6	12	9

Butalci in slovensko pripovedno izročilo

Vse stopnje dosedanje analize nam kažejo, da se *Butalci* Frana Milčinskega v svojem jedru vsekakor naslanjajo na ljudsko izročilo. O izposoji ljudskih predlog v avtorskih delih je Marjetka Golež Kaučič zapisala naslednje: »Taka "izposoja" /.../ je zavestna, z njo želijo avtorji priklicati že znano v svoja besedila, da bi se s tem hitreje približali bralcu, obenem pa je tudi transformativna, ni samo uporaba znanega, ker se avtorji sami ne spomnijo česa novega; gre za preklicevanje tradicije, da bi okrepili inovativno z že znanim in si morda tako tudi razširili občinstvo« (Golež Kaučič 2003: 106). Milčinski ni želel posnemati ljudskega pripovednega sloga. Njegova naj bi bila celo naslednja izjava: »Način, kakor narod pravljice pripoveduje in kakor so bile zabeležene, je jako preprost, okoren, brez sleherne pesniške lepote« (Matiččetov 1956: 51).

Danes lahko o motivih Frana Milčinskega za uporabo ljudskih predlog v svojem delu samo ugibamo. Čeprav je neizpodbitno dejstvo, da imajo *Butalci* v ozadju ljudske predloge, pa te niso tako znane, ker izhajajo iz lokalnega ljudskega pripovednega izročila (Lemberg, Ribnica...), morda prihajajo iz tujega pripovednega izročila, kar pomeni, da so težje prepoznavne.

Čeprav je do sedaj veljalo, da so zgodbe o Butalcih avtorsko delo in so nekateri raziskovalci želeli »ugotoviti morebitno zgodovinsko jedro šaljivih zgodb in vsaj hipotetično nakazati, kje bi Butale utegnile ležati« (Golec 1997: 14), pa so realen kraj ali dejanske osebe in njihove peripetije, po katerih bi Fran Milčinski črpal svoj navdih, malo verjetne. Glede na to, da je tudi sam zbiral pripovedno izročilo in leta 1919 izdal knjigo ribniških šaljivih zgodb z naslovom *Süha roba* (Milčinski 1919), lahko sklepamo, da je poznal šaljivo pripovedno izročilo o Ribničanih. Poznal je gradivo, ki ga je zbral Franc Kramar, kar pomeni, da je poznal tudi ižansko pripovedno izročilo in šaljive zgodbe o Ižancih (Kropej 2005). Glede na te podatke, lahko sklepamo, da je Milčinski vsaj del gradiva črpal iz slovenskega ljudskega izročila.

V članku je predstavljen del gradiva šaljivih zgodb o Lemberžanih, ki sem ga zbrala na terenu v občinah Šmarje pri Jelšah, Rogaška Slatina in Rogatec. Šaljive zgodbe o Lemberžanih, Veržejcih in Ribničanih so bile v prvi polovici dvajsetega stoletja splošno poznane na slovenskem ozemlju, kar lahko sklepamo iz časopisnih objav iz tega obdobja. Danes so jih skoraj popolnoma nadomestile zgodbe o Butalcih Frana Milčinskega. Med ljudmi pa so se kljub temu ponekod do danes ohranile ljudske šaljive pripovedi o prebivalcih nekaterih krajev, ki pa ostajajo znane bolj ali manj samo v lokalnem okolju. Eden od krajev oz. njegovih prebivalcev, o katerih je še mogoče slišati šaljive pripovedi, je tudi Lemberg. Glede na rezultat primerjave Butalcev Frana Milčinskega in ljudskega pripovednega izročila lahko rečemo, da bi Lemberg lahko bil resnične Butale, vendar pa nič bolj in nič manj kot številni drugi kraji v Sloveniji ali Evropi, na račun katerih si ljudje pripovedujejo šaljive zgodbe.

Literatura

Bastiančič, Dragotin

1892 *Godčevski katekizem : ženitne ali svatbine navade in napitnice, smešnice in narodne zastavice*. Ptuj: W. Blanke.

Bausinger, Hermann

2007 "Schwank." V: Ranke, Kurt in Bausinger Hermann (ur.), *Enzyklopädie des Märchens : Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*. Berlin ; New York: W. de Gruyter, 318-332.

Beierlieb, Barbara

2004 *Freude am Lesen literarischer Texte verstärken: Einen Schwank lesen: Die Schildbürger bauen ein Rathaus*. München: GRIN Verlag.

Brezovnik, Anton

1884 *Šaljivi Slovenec : zbirka najboljših kratkočasnici iz vseh stanov*. Ljubljana: I. Kleinmayr & F. Bamberg.

Ellis, Bill

1997 "Fabulate." V: Green, Thomas A. (ur.), *Folklore: an encyclopedia of beliefs, customs, tales, music, and art*, avtor. Denver (Colorado): Oxford : ABC-CLIO, 274-275.

Golec, Boris

1997 "Butale so vas, pa ji pravijo mesto : Butalstvo spodnjekranjske purgarije v predrazsvetljenski dobi." V: *Zgodovina za vse*, 1997: 14-42.

Golež Kaučič, Marjetka

2003 *Ljudsko in umetno : dva obraza ustvarjalnosti*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Hladnik, Miran

1999 "Šaljiva zgodba." V: Javornik, Marjan (ur.), *Enciklopedija Slovenije*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Ivančič Kutin, Barbara

2011 *Živa pripoved v zapisu: kontekst, tekstura in prekodiranje pripovedi Tine Kravanja iz Bavšice*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Jurčič, Josip

1884 *Jurčičevih zbranih spisov III. zvezek*. Ljubljana: Odbor za Jurčičev spomenik.

- Koblar, France
2012 *Fran Milčinski*. (<http://nl.ijs.si/fedora/get/sbl:1697/VIEW/>). Pogledano: 9. 5 2012. Krajevni leksikon.
- 1937 *Krajevni leksikon dravske banovine : krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine*. Ljubljana: Uprava Krajevnega leksikona dravske banovine.
- Kropej, Monika
2005 "Fran Kramar in njegova zbirka "Ižanskega in drugega narodnega blaga"." V: *Traditiones*, 2005: 217 - 239.
- 2012 "Slovenske pravljice v mednarodnem okviru." V: *Otrok in pravljica*, 2012: 87 - 101.
- Kuret, Niko (ur.)
1954 *Šaljive zgodbe o Lemberžanih*. Maribor: Obzorja.
- Lemberg
2012 *Trg Lemberg* (http://www.smarje-pri-jelsah.si/trg_lemberg/) Pogledano: 16.5.2012.
- Matičeto, Milko
1956 "'Brat in ljubi" : povedala Marinčič in Jurčič." V: Magajna, Bogomoir (ur.), *Zbornik Primorske založbe Lipa*. Koper: Lipa, 35-62.
- 1956a "Ljudska proza." V: Legiša, Lino in Alfonz Gspan (ur.), *Zgodovina slovenskega slovstva*. Ljubljana: Slovenska Matica, 119-138.
- Milčinski, Fran
1949 *Butalci*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- 1919 *Süha roba*. Ljubljana: Založba umetniške propagande.
- Napotnik, Mihael
1886 "Imenopis konjiške nadfare." V: *Kres* 6 (4): 199-299.
- Pajak, Jožef
1884 *Črtice iz žitka štaj. Slovencev*. Ljubljana: Matica slovenska.
- Pivko, Ljudevit
1910 *Šaljivec iz Podravja : zbirka pripovedek iz štajerskega Podravja*. Ljubljana: Samozaložba.
- 2002 *Popis prebivalstva v občini Šmarje pri Jelšah* (http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=NAS&sifra=124)
- Rosenberg, Bruce A.
1991 *Folklore and Literature : rival siblings*. Knoxville : The University of Tennessee Press.
- Schmitz, Günter (ur.)
1975 *Die Schiltbürger*. Zbirka Deutsche Volksbücher in Faksimilendruckten, zvezek 8. Hildesheim, New York : Georg Olms Verlag.
- Slovenske narodne pesmi (SNP)
1980 *Slovenske narodne pesmi IV*. Karel Štrekelj (ur.). Faksimile izdaj slovenske matice iz let 1898–1923 Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Strmšek, Pavel
1937 *Lemberg in Sladka gora*. Celje: Muzejsko društvo.
- Šoštaršič, Tanja
1994 "Beseda o avtorju." V: Milčinski, Fran, *Butalci*. Ljubljana: Karantanija, 113-115.
- Thompson, Stith

- 1955 *Motif-index of folk-literature: a classification of narrative elements in folktales, ballads, myths, fables, mediaeval romances, exempla, fabliaux, jest-books, and local legends*. Bloomington: Indiana University Press.
- Trümpy, Hans
- 1983 *Die Hintergründe des Schwankbuchs von den Lalebürgen*. V: Wunderlich, Werner (ur.), *Wunderseltame Geschichten: Interpretationen zu Schildbürgern und Lalebuch*. Göppingen : Kümmerle Verlag, 88-120.
- Uther, Hans-Jörg
- 2004 *The types of international folktales : a classification and bibliography, based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson*. FF communications 285. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia = Academia Scientiarum Fennica.
- Verovnik, Sanja
- 2012 *Karikiran slovenski narod in nič drugega!* (<http://bam.vecer.com/igre2006/bonbon/default.asp?kaj=1&id=4101071>). Pogledano: 11. 5 2012.
- Vicko, Dragan
- 1858 "Slovenske humoreske: Po narodnih pravlicah spisal Vicko Dragan." V: *Kmetijske in rokodelske novice* 16 (18): 141-142.
- 1859 "Iz potne bisage." V: *Kmetijske in rokodelske novice* 17 (12): 92-93.
- Wesselski, Albert
- 1911 *Der Hodscha Nasreddin: türkische, arabische, berberische, maltesische, sizilianische, kalabrische, kroatische, serbische und griechische Märlein und Schwänke*. Weimar : Duncker.
- 1914 *Das lachende Buch*. Leipzig: Johannes M. Meulenhoff Verlag.
- Wunderlich, Werner (ur.)
- 1982 *Das Lalebuch: In Abbildung des Drucks von 1597*. Zbirka Litterae št. 87. Göppingen : Kümmerle Verlag.
- 1983 *Wunderseltame Geschichten: Interpretationen zu Schildbürgern und Lalebuch*. Göppingen : Kümmerle Verlag.

Folk Anecdotes about the Inhabitants of Lemberg and Fran Milčinski's Butalci

Katarina Šrampf

The influence of folk narrative traditions on literary works can be seen from the beginning of literary fiction. This influence of the Slovenian folk narrative tradition, especially stories about the people of Lemberg, is evident in Fran Milčinski's humorous stories about the fictional town of Butalci.

Humorous stories in the oral tradition are often tied to a specific place. Lemberg, Ribnica and Veržej are the most famous settings for humorous stories in Slovenia, although stories set throughout the country can be found, such as in Dobljče v Beli Krajini, Višnja Gora pri Ljubljani, Zapudje pri Dragatušu and Marenberg.

The most well-known story about the adventures of Lemberg inhabitants is how they dragged the bull into the bell tower (ATU 1210). Versions of this story are known in Portugal, Spain, Germany (Schildbürger), the Czech Republic, Slovakia, Russia, Hungary and throughout much of Europe. A story with the same motif can also be found in the literary work *Butalci*.

The protagonists of humorous stories about Lemberg are individuals who embody the definition of "the fool". Fools are absurd, inappropriate and silly; their actions are accepted as comical and entertaining. In the past, the word "Lemberžan", the name for an inhabitant of market town Lemberg, also applied to a person who was not schooled, had low social status, or was known for stupidity, foolishness or dumbness. The sentence "You are like a Lemberžan!" was a common insult in the wider area of Lemberg. Since the publication of the Milčinski's book, the term "Butalci" has taken on this meaning in the popular Slovenian culture.

A collection of humorous stories, *Butalci* was published in 1949, 17 years after the death of the writer. Stories about inhabitants of fictional town Butale have become so popular over the years that they have passed into the narrative tradition. Even the *Dictionary of the Slovenian Language* includes the word "butalec", which refers to a very stupid man.

Although the stories about Butalci are regarded as literary works, closer analysis and comparison with stories from the folk narrative tradition reveal surprisingly strong motif resemblances. It is almost certain that Milčinski used stories from the folk tradition as a basis for his work. A number of stories from the book *Butalci* can be classified according to narrative type using the Aarne-Thompson-Uther classification system (ATU). This clearly demonstrates the connection between stories about Butalci with the Slovenian and international narrative traditions. Today, folk narratives about the people of Lemberg, Ribnica and other towns of fools have been almost forgotten and replaced by Milčinski's Butalci in the popular consciousness.